'देवघाट' महाकाव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र

सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको

स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको

दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि

प्रस्तुत

<u>सिर्जना-पत्र</u>

सर्जक

निराजन पन्त

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर

२०६९

'देवघाट' महाकाव्य

निराजन पन्त

२०६९

सिफारिस पत्र

नेपाली एम्. ए. (शैक्षिक वर्ष २०६५-६६) दोस्रो वर्षका विद्यार्थी श्री निराजन पन्तले **देवघाट** महाकाव्य शीर्षकको यो सिर्जना पत्र मेरा निर्देशनमा परिश्रमपूर्वक तयार गर्नुभएको हो । उहाँले यस सिर्जना पत्रमा देवघाटको ऐतिहासिक, प्राकृतिक, आध्यात्मिक र सामाजिक तथा पावन पक्षलाई उद्घाटन गरेर साहित्यिक क्षेत्रमा महफ्वपूर्ण प्राज्ञिक योगदान पुऱ्याउनु भएको छ । म उहाँको यस सिर्जना कार्यसँग पूर्ण सन्तुष्ट छु र यसको उचित मूल्याङ्कनका निम्ति विभागमा प्रस्तुत गर्न सिफारिस गर्दछु ।

....

प्रा. राजेन्द्र सुवेदी

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर, काठमाडौं ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौँ

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागका छात्र श्री निराजन पन्तले स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पार्नुभएको **देवघाट महाकाव्य** शीर्षकको सिर्जनापत्र आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

....	....	....
डा. देवीप्रसाद गौतम	प्रा. राजेन्द्र सुवेदी	रमेश सुभेच्छु
विभागीय प्रमुख	शोधनिर्देशक	बाह्य परीक्षक

कृतज्ञताज्ञापन

देवघाट महाकाव्य त्रि.वि.मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह दसौं पत्रको पाठ्यांश परिपूर्ति गर्ने प्रयोजनका लागि तयार पारिएको हो । यस सिर्जनापत्रको शीर्षक स्वीकृत गरी अनुसन्धानको पथ प्रदर्शन गरिदिने नेपाली केन्द्रीय विभाग प्रति म विशेष कृतज्ञ रहेको छु । सिर्जनाकार्यका निर्देशक मेरा श्रद्धेय गुरुवर प्रा. राजेन्द्र सुवेदी प्रति म विशेष कृतज्ञ रहेको छु । उहाँबाट प्राप्त प्रेरणादायी र उत्साहप्रद प्रौढ निर्देशनले नै यस शोधपत्रले निश्चित रूप प्राप्त गर्न सकेको हो ।

सिर्जनाकार्यमा मलाई सानैदेखि प्रेरित गर्ने र सम्पूर्ण शिक्षादीक्षाको अभिभारा वहन गर्नुहुने मेरा परमादरणीय श्रद्धेय गुरुवर डा. स्वामी रामानन्द गिरिज्यूप्रति म नतमस्तक हुँदै हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । पुत्रको रूपमा मात्र नभएर शिष्यको रूपमा समेत विधेयात्मक चिन्तन र सिर्जनात्मक संस्कार प्रदान गर्नुहुने पूजनीय पिता श्री वेदराज पन्त प्रति म कृतज्ञता व्यक्त गर्न चाहन्छु । शोधकार्यका सम्बन्धमा बौद्धिक सल्लाह सुझाव दिनुहुने प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम, प्रा.डा. व्रतराज आचार्य, डा.देवी सुवेदी, डा.लक्ष्मणप्रसाद गौतम, डा. गुरूप्रसाद सुवेदी, डा.शास्त्रदत्त पन्त, र सीताराम विष्ट, प्रति कृतज्ञ छु ।

सिर्जनाकार्यमा विशेष प्रेरणा र हौसला प्रदान गुर्नहुने राष्ट्रकवि माधवप्रसाद घिमिरे प्रति म विशेष कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

सिर्जनाकार्यका लागि अत्यावश्यक सामग्री सङ्कलनमा सहयोग पुऱ्याउने त्रि. वि. पुस्तकालय, महेश पुस्तकालय प्रति म आभारी छु । उमेश प्रसाद घिमिरेको सहयोग प्रति म आभार प्रकट गर्दछु । टङ्कणकार्यमा साथ दिने पर्वतराज घिमिरेप्रति म ऋणी छु । साथै विभिन्न परिस्थितिहरूमा सहयोग पुऱ्याउनुहुने रमणानन्द, केशवानन्द, फणीन्द्र, अर्जुन, श्याम, मनोहर, कमल, बलराम, केशवराज, शिवराज, बासुदेव, सुरेश र देवी सापकोटा लगायतको सहयोग प्रति धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।

कविता सिर्जनामा मलाई प्रेरणा दिने पूर्वीय र पाश्चात्य विभिन्न कवि र तिनका कृति, नेपाली कविहरू र तिनका काव्यहरू प्रति पनि म ऋणी छु । अन्त्यमा आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रि.वि. नेपाली केन्द्रीय विभागसमक्ष म यो सिर्जनापत्र प्रस्तुत गर्दछु ।

....

निराजन पन्त

स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष

नेपाली केन्द्रीय विभाग,

त्रि.वि. कीर्तिपुर

मिति : २०६९/०५/...

विषयसूची

परिच्छेद – एक पृष्ठ संख्या

सिर्जना परिचय

१.१ सिर्जना परिचय	१
१.२ सिर्जनाको शीर्षक	१
१.३ सिर्जनाको समस्या	१
१.४ सिर्जनाको उद्देश्य	१
१.५ सिर्जनाको औचित्य महत्व र उपयोगिता	२
१.५ सिर्जनाको सीमाङ्कन	२
१.६ सिर्जना प्रतिवेदनको रूपरेखा	२

परिच्छेद – दुई

महाकाव्यको सैद्धान्तिक स्वरूप र नेपाली महाकाव्यको विकासक्रम

२.१ विषय प्रवेश	४
२.२ कविताका विविध रूप र आयाम	४
२.२.१ कविताको लघुरूप : मुक्तक	५
२.२.२ कविताको लघु रूप : फुटकर कविता	५
२.२.३ कविताको मझौला रूप : खण्डकाव्य	५
२.२.४ कविताको बृहत् रूप : महाकाव्य	५
२.३ कविता र महाकाव्यबीचको सीमा	६
२.४ महाकाव्यको परिचय	६
२.५ पूर्वीय साहित्यचिन्तनका सापेक्षतामा महाकाव्यको परिभाषा	७
२.६ पाश्चात्य साहित्यचिन्तनका सापेक्षतामा महाकाव्यको परिभाषा	९
२.७ महाकाव्यसम्बन्धी अन्य धारणाहरू	११
२.८ महाकाव्य सम्बन्धी पूर्वीय र पाश्चत्य मान्यताको समीक्षा	१२
२.९ महाकाव्यको स्वरूप	१३

२.१० महाकाव्यका तत्व १३

२.१०.१ पूर्वीय धारणा अनुसार महाकाव्यका तत्व १३

२.१०.२ पाश्चात्य धारणा अनुसार महाकाव्यका तत्व १३

२.१०.३ पूर्वीय र पाश्चत्य मान्यताको सापेक्षतामा महाकाव्यका तत्व १३

२.११ महाकाव्यको वर्गीकरण १४

२.११.१ विषयवस्तुका आधारमा महाकाव्य १४

२.११.१.१ ऐतिहासिक महाकाव्य १४

२.११.१.२ सामाजिक महाकाव्य १४

२.११.१.३ दार्शनिक वा वैचारिक महाकाव्य १४

२.११.१.४ पौराणिक महाकाव्य १५

२.११.१.५ प्रकृतिमूलक महाकाव्य १५

२.११.२ कथानकका आधारमा १५

२.११.२.१ चरित्र प्रधान महाकाव्य १५

२.११.२.२ घटना प्रधान महाकाव्य १५

२.११.३ शैलीका आधारमा महाकाव्यका प्रकार १५

२.११.३.१ कविप्रौढोक्ति १६

२.११.३.२ विनिवद्धवक्तृप्रौढोक्ति १६

२.११.३.३ मिश्रित १६

२.११.४ विचार वा प्रवृत्तिका आधारमा १६

२.११.४.१ स्वच्छन्दतावादी महाकाव्य १६

२.११.४.२ परिष्कारवादी महाकाव्य १६

२.११.४.३ प्रगतिवादी महाकाव्य १७

२.११.४.४ प्रयोगवादी महाकाव्य १७

२.११.४.५ महाकाव्यको विकासको पूर्वीय पाश्चात्य सन्दर्भ १७

२.१२ नेपाली महाकाव्यको विकास प्रक्रिया १८

२.१२.१ पृष्ठभूमि १८

परिच्छेद – तीन

नेपाली महाकाव्य परम्पराका केही प्रतिनिधि महाकाव्यहरूको सर्वेक्षण

३.१ प्रारम्भ २४

३.२ रामायण महाकाव्य २४

३.३ शाकुन्तल महाकाव्य २५

३.४ आदर्शराघव महाकाव्य २७

३.५ तरुणतपसी महाकाव्य २७

३.६ चिसो चुल्हो महाकाव्य २९

३.७ निष्कर्ष ३०

परिच्छेद – चार

देवघाट महाकाव्य सिर्जनाको अवधारणा

४.१ पृष्ठभूमि ३२

४.२ विषयको चयन ३२

४.३ महाकाव्यात्मक मूल्यका आधारमा देवघाट महाकाव्य ३३

४.३.१ कथावस्तु ३३

४.३.२ पात्र वा चरित्र ३४

४.३.३ लयविधान ३४

४.३.४ उद्देश्य ३४

४.३.५ भाषाशैली ३४

४.४ देवघाट महाकाव्यको महत् पक्ष ३५

४.५ निष्कर्ष ३५

परिच्छेद – पाँच

परिशिष्ट

देवघाट महाकाव्य ३७-११७

सन्दर्भग्रन्थ सूची ११८

सन्दर्भ पत्रिका सूची १२०

सन्दर्भ तालिका सूची ४